

Галина СОЛОІДЕНКО:

Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник. Харьков, 2009. 392 с.

“Те, що словники наполегливо живуть і оновлюються, що їх створюють і оновлюють надзвичайно дбайливо, – все це свідчить про те, що вони несуть якусь місію перед суспільством...”

Ролан Барт

За останні два десятиліття в країнах СНД помітно зріс інтерес до теоретичних питань, пов'язаних з інформаційною діяльністю, які активно обговорюються на численних наукових форумах і сторінках спеціалізованих видань. А укладання довідкових видань з інформатики, документознавства, архівознавства, книгознавства, бібліотечної та видавничої справи фахівцями різних сфер діяльності стало важливим та необхідним аспектом подальшого розвитку цих галузей знання. Широкий розмах лексикографічної діяльності у період незалежності України сприяв тому, що упродовж 1994–2007 рр. було укладено і видано понад 600 словників нового покоління. За дослідженням М. Комової “Українська термінографія: 1948–2002” до кола найгрунтовніше опрацьованих належать термінологічні системи таких напрямів діяльності, як інформатика, комп'ютерна техніка, автоматизація (укладено 18 словників)¹. Нині цей показник збільшився майже вдвічі. І це, мабуть, не випадково передусім тому, що сьогодні, з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, формується єдиний інформаційний простір, створюється інформаційне суспільство та суспільство знань.

Проблеми соціальної комунікації наприкінці ХХ ст. стали предметом досліджень різних наук, зокрема соціології, психології, політології, культурології, філософії, документалістики, інформатики, журналістики, теорії реклами, комунікативістики тощо. Сучасні наукові розвідки феномену соціальної комунікації висвітлюють лише окремі аспекти цього складного та малодослідженого явища. Тому вихід словника-довідника з нової наукової дисципліни, яка тільки розпочинає своє формування, став важливою подією у роботі науковців, у діяльності бібліотек та ВНЗ України.

Як зазначено в анотації до видання, “словник-довідник із соціальних комунікацій є першим в Україні виданням, у якому системно розкрито зміст широкого кола понять, які відображають об'єктно-предметне поле сфери соціальних комунікацій у їх гносеологічних, онтологічних і феноменологічних аспектах” (с. 5). Словник-довідник містить понад 1000 понять, що використовуються в теорії масових комунікацій, бібліотекознавстві, соціології, інформатиці, філософії, лінгвістиці, соціальній психології.

Однак, детальніше ознайомлення з даним виданням викликало цілу низку питань. Першими і найважливішими питаннями, які виникають при знайомстві з виданням, – що ж є змістом даної наукової галузі та яка специфіка її діяльності в інформаційно-бібліотечному середовищі? Логічно припустити, що відповідь на ці запитання й має дати цей словник-довідник.

На наш погляд, основною проблемою даного видання є те, що цей актуальний напрям досліджень фактично не має власної термінології, а та кількість термінів і

¹ Комова М. В. *Українська термінографія (1948–2002): бібліограф. покажч.* – Львів, 2003. – С. 19.

понять, що сформувались у його межах, тяжіють до суміжних сфер гуманітарного знання. Наукова дисципліна “соціальні комунікації” ще не сформувала власної презентативної одиниці, а дискусії вчених навколо предмета її дослідження тривають і нині. Проте у ситуації фактичної відсутності “власної” термінології у певному напрямі досліджень немає нічого особливо незвичного, оскільки подібний стан є аналогічним практично для всіх суміжних (стикових) наук: інформатики, соціолінгвістики, культурології, інформології, інших дисциплін, що досліджують комунікативні явища, процеси і факти у природі та суспільстві.

Глибоке проникнення комунікативної тематики в усі процеси наукової діяльності зумовлено перш за все впровадженням комп’ютерних технологій, а не становленням та стрімким розвитком конкретних дисциплін. Соціальні комунікації як наукова дисципліна тільки зароджується, тому ще досить важко визначити точний перелік тем і напрямів, якими вона буде оперувати і на які вона поширюватиме свій вплив. До прикладу, в Росії з’явився новий науковий напрям – “*прикладна інтернетика*”², який вивчає властивості, закономірності та способи використання глобальної мережі Інтернет в різних сферах людської діяльності. В цьому сенсі він є логічним продовженням інформатики (перш за все соціальної інформатики) в аспекті її впливу на соціально-економічні процеси та безумовно стане важливою складовою соціальних комунікацій.

Теорія будь-якої наукової дисципліни, що осмислюється, будується і вдосконалюється шляхом розроблення понять і визначень. Багато понять, які є ключовими, визначають межі науки, а її концептуальний та інноваційний потенціал залежить від розуміння та інтерпретації нових явищ, що визначають як розвиток наукової дисципліни, так і поступальний рух практичної діяльності. За термінологією довідника досить важко встановити межі даної наукової дисципліни, а наявність великої кількості суміжногалузевих термінів (психології, соціології, філософії, лінгвістики) свідчить про те, що термінологічна система соціальних комунікацій перебуває на стадії становлення. Російські фахівці, автори багатьох термінологічних видань (І. М. Суслова, Л. М. Уланова) наголошували, що “уведення до складу [певного словника] слів із термінологічних словників суміжних галузей порушує його стрункість та системність, призводить до неправильного розуміння галузевої термінології”³.

Термінологічні видання розглядають за кількома основними критеріями, а саме: аудиторією читачів (читацьке призначення), точністю і ясністю визначень (які мають легко запам’ятовуватися), вміщенням додаткових термінів (процент вміщення суміжних термінів) та єдністю стилю у визначеннях. Спробуємо за цими критеріями проаналізувати даний словник-довідник.

Як написано у анотації до довідника, “в основу трактування понять покладено концепцію генералізаційної теорії соціальних комунікацій, яка передбачає формування нової наукової дисципліни про комунікацію-медіалогію”. Спробуємо розібратися у вжитих автором поняттях, зокрема “концепції генералізаційної теорії” і “комунікації-медіалогії”, адже саме рецензований словник-довідник і має пояснити їх користувачам. Проте, на жаль, таких понять у словнику-довіднику віднайти нам не вдалося.

² Нехаев С. А. Словарь прикладной интернетики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eslovar.info/?groupa=19>.

³ Суслова И. М., Уланова Л. Н. Лексикографические проблемы терминологии библиотековедения // *Терминология библиотечного дела*: сб. науч. тр. / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – Москва, 1975. – Вип. 1. – С. 52.

Далі автор пояснює: “встановлюються зв’язки між поняттями, які стосуються феноменів комунікації надсистемного, системного і підсистемного рівнів проявів”. Із понять “комунікації надсистемного, системного і підсистемного рівнів” у довіднику вміщене лише одне, на наш погляд, досить розпливчате визначення: “комунікаційні підсистеми – соціальні інститути і неінституціалізовані сфери діяльності, які мають комунікаційну функцію – політика, освіта, наука, дипломатія, сфера державного управління, реклама та ін.”. Незрозуміло, як же визначаються два інші феномени комунікації “надсистемного і системного”, та які зв’язки існують між ними.

Термін “медіалогія” автор подала так: “молода наукова дисципліна, що претендує на системне пізнання явищ сучасного наукового простору” (с. 195). Проте, у більшості термінологічних видань пропонується інше визначення: “наука, яка вивчає гуманітарні аспекти розвитку медіа, характер, форми, результати їх впливу на соціум”⁴. Предметом дослідження медіалогії є “еволюція медіакультури, її антропологія та генеза, знакова система та соціальне функціонування, вплив на модернізаційні процеси в суспільстві та світі, ідентифікацію та “планетарну” свідомість”⁵, а не “сучасний науковий простір” за В. О. Ільганаєвою.

Чіткість і точність викладу матеріалу – це важлива і чи не найскладніша справа під час роботи над словником. Проте, автор не завжди зуміла уникнути переобтяження тексту близьким до теми матеріалом, який більше схожий на курс лекцій, ніж на довідкову інформацію. У рецензованому виданні є досить великі за обсягом словникові статті, характерні для наукових видань (збірників праць, колективних монографій). Вони розповідальні за жанром та вміщують відомості, які не є необхідними для словника-довідника. Зокрема, стаття “Система социальных коммуникаций” займає сім сторінок (с. 282–289), в ній автор зазначає, що чіткого визначення даного терміну ще не існує і наводить визначення поняття соціальної інформаційно-комунікаційної системи, яке дали А. В. Соколов та інші автори.

Інша стаття “Государственная система научно-технической информации” є оглядовою та популярною, і містить матеріал історичного плану. В ній допущено низку неточностей, зокрема, незрозуміло про яку систему йдеться взагалі (державна система науково-технічної інформації СРСР, яка нині не існує?). В такому випадку термін слід було б позначити як історичний і вмістити статтю про Національну систему науково-технічної інформації. Далі в статті зазначається: “у системі зберігаються статті, патентні документи, нормативно-технічні матеріали, каталоги, дисертації, відомості про НДР і ДКР тощо”. Очевидно йдеться про те, що в установах Національної системи науково-технічної інформації зберігається технічна література; нормативно-технічні документи, в т. ч. стандарти, описи до авторських свідоцтв та патентів, промислові каталоги; неопубліковані матеріали: дисертації, звіти про НДР та ДКР, депоновані наукові роботи, препринти, тощо.

Можна поставити під сумнів тематичне групування термінів, не завжди витриману послідовність та єдність стилю, неточності або й помилки в дефініціях. Зокрема, термін “Интернет” визначено так: “всесвітня (глобальна) комп’ютерна комунікаційна мережа” (с. 97–98). У словниковій статті “Интернет”, особливо важливими (з огляду на нашу інформаційно-комунікаційну діяльність) є слова “інформація” та “користувачі”, проте автор чомусь подає наступне твердження: “Интернет продовжує

⁴ Федоров А. В. *Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиакомпетентности*. – Таганрог, 2010. – 64 с.

⁵ Кириллова Н. Б. *Медиасреда российской модернизации*. – Москва, 2005. – С. 384.

розвиватися і став доступним для більшої аудиторії, забезпечуючи її такими видами сервісних послуг як електронна пошта і банківська операція, відеоконференція, телешопінг, програма на замовлення тощо”.

Що ж до розкриття змісту термінів, тут ситуація також є досить проблематичною та неоднозначною. Оскільки соціальні комунікації – це міждисциплінарна наука, а її термінологія відноситься до багатьох галузей знання, де однакові терміни визначаються по-різному, термінологія у багатьох випадках подається, як зазначено у передмові, “на думку автора” або з “ілюстрацією різних підходів до розуміння та інтерпретації понять у різних науках або викладена в рамках певних наукових парадигм” (с. 7). Хоча в даному випадку довідник мав би проілюструвати тенденцію до забезпечення професійної концептуалізації наукового знання, тобто наділення термінів ознаками, відмінними від їхнього тлумачення в інших галузях, продемонструвати зв’язок соціальних комунікацій із навчальними дисциплінами саме документно-інформаційної сфери.

Слід також наголосити на неприпустимому нашаруванні наукових понять у визначеннях, що не сприяє доступному сприйняттю матеріалу та є свідченням псевдонаукового стилю. Такий підхід не відповідає найважливішим вимогам при формулюванні визначення – бути однозначним і чітким, не розкривати невідоме через невідоме. Наприклад: “комунікація – у найзагальнішому вигляді щодо генералізаційних уявлень медіалогічної парадигмальності пропонується розглядати і як універсальну форму взаємодії, що ґрунтується на реалізації цільового імперативу, який має призначення і проявляється у передачі генетичного коду; програми космічного, біосферного, біосоціального і соціального розвитку” (с. 173). У даному визначенні вжиті невідомі поняття “генералізаційні уявлення”, “медіалогічна парадигмальність”, “цільовий імператив”, які відсутні в довіднику і потребують уточнення в інших словниках.

Зрілість наукової теорії значним чином визначається зрілістю і досконалістю наукових понять, що входять до складу цієї теорії. Однак, стосовно зрілості терміносистеми “соціальні комунікації” говорити ще рано. Низка термінів, уміщених у довіднику (“душа”, “гра”, “істина”, “якість”, “думка”, “правила”, “природа”, “слово”, “відчуття”, “емоція”, “енергія” тощо), є словами, які можуть мати відношення до будь-якої галузі і лише у фаховому контексті набувають значення термінів. Водночас відсутні такі нові терміни, які уже отримали сталі позиції в терміносистемі соціальних комунікацій і розробляються науковцями: “прикладна інтернетика”, “ноо-комунікологія”⁶, “комунікативний формат”⁷, “компаративістика”⁸ тощо.

Серед недоліків словника слід відзначити велику різницю у методологічних засадах побудови словникових статей: від великих за обсягом, які налічують від п’яти до дев’яти сторінок (іноді взагалі стаття не має прямого відношення до визначення терміну, а дається його пояснення з широкими авторськими коментарями та історичними аспектами) до найменших – лише коротке визначення (до трьох слів). Наприклад: “інтенція – становище, тенденція, прагнення” (с. 97).

⁶ Швецова-Водка Г. Н. Место документов в системе наук // *Научно-техническая информация*. Сер. 1: Организация и методика информационной работы. – 2008. – № 2. – С. 10–13.

⁷ Степанов В. К. Коммуникативные форматы обмена библиографическими данными в Российских библиотеках: состояние и перспективы // *Культура России на рубеже столетий*: тез. докл. междунар. науч.-практ. конф. / МГУК. – Москва, 1996. – Вып. 2. – С. 63–65.

⁸ Лейчик В. М. Основные положения сопоставительного терминоведения // *Отраслевая терминология и ее структурно-типологическое описание*: межвуз. сб. науч. тр. / Воронеж. технологич. ин-т. – Воронеж, 1988. – С. 3–10.

Недосконалим є й довідковий апарат видання. Серйозним недоліком словника-довідника є відсутність систематичного покажчика термінів. А наявність алфавітного покажчика статей при алфавітному розташуванні термінів і покликах не на окремі словникові статті, а загалом на літери алфавіту (наприклад, “К стр. 148–189”) не є фаховим. Виправданим було б вміщення алфавітного покажчика термінів іншою мовою – українською чи англійською. Викликає також подив наявність у словнику-довіднику іменного покажчика – алфавітного переліку прізвищ, що зустрічаються у текстах без посилання на конкретну статтю (навіщо?). Недопустимими для такого видання є й редакторські помилки. Зокрема, в одній статті “Культурологическая теория коммуникации” (с. 188) прізвище канадського соціолога Мак-Люена написано в трьох варіантах: “Мак-Люэн”, “Мак-люэн” і “Маклюэн”.

Про масштаби виконаної автором роботи свідчить кількість використаних джерел (160). Переважна більшість авторів – російські вчені. Невиправданим, на наш погляд, є наявність у списку окремих застарілих видань, зокрема з інформатики 1960–1970-х рр., телебачення – 1977 р., з проблем людини та інформації – 1972 р., соціальної інформації – 1975 р., словника сучасної російської мови – 1954 р. тощо.

Вагомим недоліком видання є й відсутність у списку літератури чинних законодавчих та нормативних документів України, підручників та видань провідних ВНЗ України, зокрема, кафедр соціальних комунікацій Київського університету ім. Т. Шевченка⁹, Львівського національного університету ім. І. Франка¹⁰, Національного університету “Львівська політехніка”¹¹, навчально-методичних посібників Київського міжнародного університету¹², Рівненського державного гуманітарного університету¹³, Київського національного університету культури і мистецтв¹⁴, НБУВ¹⁵, монографічних та дисертаційних досліджень установ НАН України, зокрема Інституту соціології¹⁶. Відсутні поклики на відомі вітчизняні розробки (В. Різуна, О. Холода, В. Іванова, В. Шкляра, Н. Костенко, Л. Мацько).

За останні роки з'явилась велика кількість вагомих теоретичних напрацювань із питань загальної теорії комунікації, пов'язаних з розробкою окремих проблем соціальної комунікації. Серед термінологічних видань цього напрямку досліджень слід відзначити “Словник термінів міжкультурної комунікації” Ф. С. Бацевича (2007), підготований на високому фаховому рівні, за всіма вимогами та правилами лексикографічної діяльності. Нині активно розвивається такий важливий напрям, як соціальні інформаційні комунікації, який, завдяки діючій інформаційно-бібліотечній системі,

⁹ Різун В. В., Мамалика А. І., Феллер М. Д. *Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту*. – Київ, 1998. – 336 с.

¹⁰ Бацевич Ф. С. *Словник термінів міжкультурної комунікації* / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Київ, 2007. – 207 с.

¹¹ Пелешин А. М. *Позиціонування сайтів у глобальному інформаційному середовищі*. – Львів, 2007. – 258 с.

¹² Холод О. М. *Соціальні комунікації*: навч. посібник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 302 с.

¹³ *Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики* / Кн. палата України; упоряд.: Г. М. Швецова-Водка [та ін.]. – Київ, 1999. – 116 с.

¹⁴ *Документно-інформаційні комунікації*: робоча програма для студентів спец. “Документознавство та інформаційна діяльність” / КНУКіМ, Інститут державного управління і права, кафедра державного управління / В. В. Бездрабко (уклад.). – Київ, 2004. – 42 с.

¹⁵ Антоненко І. П., Баркова О. В. *Каталогізація електронних ресурсів*: наук.-метод. посібник / Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2007. – 115 с.

¹⁶ Коноплицький С. М. *Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз*: автореф. дис. [...] канд. соціол. наук: 22.00.01 / НАН України, Ін-т соціол. – Київ, 2007. – 17 с.

дає змогу кожному члену суспільства отримувати необхідну інформацію¹⁷. Термінологія цієї наукової дисципліни постійно змінюється згідно з еволюцією науки, техніки та технології. Маємо надію, що із введенням “соціальних комунікацій” до переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів і присвоєння вчених звань, наша наука отримає значні здобутки, а бібліотечна практика збагатиться новими довідковими виданнями, які будуть створюватися і оновлюватися надзвичайно дбайливо.

Довідник В. О. Ільганаєвої, попри всі висловлені критичні зауваження, стане певною віхою на шляху до подальшої розробки складного комплексу проблем, пов’язаних із соціальними комунікаціями, предметом для зацікавленого обговорення їх у фаховому середовищі.

Halyna SOLOIDENKO:

Il'ganajeva V. A. Sotsial'nyje kommunikatsii (teorija, metodologija, dejatel'nost'): slovar'-spravochnik. Khar'kov, 2009. 392 p.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2014

Прийнята до друку 13.08.2014

¹⁷ Горюхов В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.